

ЗА УПОТРЕБАТА НА ПРЕДЛОГА *КЪМ* В ИЗРАЗИ ЗА КОЛИЧЕСТВО¹

Известно е, че при означаване на пространствени отношения предлогът *към* се използва с основно значение за "посоката на движение, без да се достига предметът (подч. мое – С. Г.)"². Очевидно под влияние на това пространствено значение семата 'без да се достига' се свързва и с употребата на предлога за означаване на приблизителност по време или количество³. Подобно допускане има за следствие факта, че под "приблизителност по количество" в тези случаи се подразбира означаване на количество, което е по-малко от точната количествена стойност, означена в нумерално-субстантивното съчетание. Ето как се определя количественото значение на *към* от К. Иванова⁴: "Приблизителността, ориентирана към една стойност, може да означава количество, близко до посочената в израза величина, но с по-малка от нейната стойност. За целта се използва предлогът *към* (подч. мое – С. Г.)". Така например за израза *към двайсет вилници* трябва да се приеме, че означава броя на предметите като близък до двайсет, без да го достига.

Като не са отчетени приведените факти и в известно противоречие с това тълкуване, в посочената моя работа количествената употреба на предлога *към* без уговорки се приема за синонимна на употребата на предлога *около* – за означаване на приблизителност изобщо⁵. Преодоляването на това противоречие чрез опит за по-детайлен анализ на количествената семантика на предлога *към* на базата на материал от книжовната разговорна реч е задачата, която си поставя този доклад.

1. Пространственото значение на предлога *към* може да бъде графически представено като съвкупността от радиусите (–лъчи) на дадена окръжност, насочени към нейния център. След като такава графика се наложи върху "пространството" на числовата ос (което е

линейно), се вижда, че с предлога *към* може да се означава количеството като приближаващо се до даден център от две страни (два произволни радиуса, които са части от един диаметър) – по линията на неговото нарастване и по линията на неговото намаляване. Това означава, че потенциалната количествена семантика на този предлог трябва да се вижда като 'количество, близко до дадена стойност, но по-малко **или по-голямо** от нея'. Тоест уговорката, че не се достига дадена количествена граница, не означава, че тази граница не е подолу от приблизително указаното количество, което от своя страна я надвишава.

С подобна теоретична постановка тръгнахме към фактите от българската книжовна разговорна реч.

2. Част от примерите показват, че с предлога *към* се означава количество, което **се доближава** до определена стойност. Когато движението е в посока на нарастването, възможните стойности са близки и **по-малки** от определената. Когато движението е в посока на намаляването (при екстракция от множеството), възможните стойности са близки и **по-големи** от определената.

Във втория случай може да се каже и че количеството, което е извадено от множеството, е **по-малко** от това, което е било необходимо да се извади, за да се достигне определено по-ниско ниво. Но по този начин не се сравняват мощностите на двете множества, означавани от съответните две величини (указаната и отклоняващата се от нея) с фиксираната им стойност в числовия ред, а се сравняват мощностите на други две множества – на това, което е трябвало да бъде извадено, и на онова, което е било извадено.

Формулираното значение вече подсказва, че става дума за примери, в които се означава променяща се количествена стойност, т. е. динамично количество: *Към седемстотин долара отиват фурнирните трупи*// ("достига цената им"); *И остават вече ама ей тъй към петнайсе метра/ и аз тогаз го виждам*//.

Като представителна форма на този тип околичествяване могат да бъдат приети конструкциите с глаголи *стана/остана*.

3. В разговорната реч обаче, където е особено типична употребата на *към* като количествен апроксиматор и – в резултат на това – се наблюдава повишена честотност на примери за квантитативна функция на предлога, регистрирахме и използването му при

апроксимативно означаване на статично, непроменящо се количество: *Абе че дай ми към седем-осемстотин грама*// (за сирене); ... *към трийсе-трийсе и пет годишни/ оплешивели и двамата*/; *Към дванайсе-тринайсе минути филм ще излезе*//; *Ами прехода/ някъде към двайсе и пет-шест дена*//.

По мое мнение апроксимативното значение на *към* в тези и подобни примери не може да бъде ограничено посредством допускането на семата 'без да се достига (посоченото количество)'. Може да се приеме, че в такива примери значението на *към* е напълно еквивалентно (в математически план) на значението на предлога *около* в твърдствен контекст и се заключава само в представянето на количествената величина като интервал на вариране по числовата ос около указана стойност. Така представят количественото значение на предлога *трудове*, посочени в бел. 5.

Такова виждане за апроксимативното значение на *към* в посочения контекст очевидно сближава това значение с второто пространствено значение на предлога, който според изследвачите означава и "пространствена близост (в покой)"⁶, срв.: *Добре/ дай тогава да се видим към "Полтава"*//.

Само по себе си второто пространствено значение на предлога (пространствена близост) е много сходно с общо формулираното му значение за "приблизителност по време или количество"⁷, което предоставя възможността за тяхното сполучливо терминологично обединяване – като означаване на "приближеност"⁸.

Като представителна форма на този тип околичествяване могат да бъдат приети конструкции с глагол *съм* (*беше, е*).

4. Освен посоченото различие в апроксимативната семантика на предлога *към* – в зависимост от представянето на количеството като динамично или статично – трябва да бъде обърнато внимание и на влиянието, което оказва посоката на "количествената интенция" при **закръгляне** на стойността, при което количеството се означава като **по-голямо** или **по-малко** от действителната си стойност. В такива случаи *към* указва отклонение на стойността в обратна на **закръглянето** посока – при представяне на количеството като по-голямо от действителното *към* означава отклонение в посока на по-ниска стойност, и обратно: ... *четири-пет грама/ към двеста лева мисля че е*//; *А/ той нашия подарък стана много голям*// *Книга му ку-*

нихме за сто и двајсе лева/ дезодорант му купихме за сто лева/ риза за към триста...; Не бяхме ходили/ към десетина години в Русе//.

Необходимо е обаче да се разграничава употребата на предлога *към* в случаите, когато **се цели** означаването на количествената стойност като закръглена, от случаите, когато за говорещия **не е възможно** точното ѝ определяне. Количествената стойност може да се представя само като приблизително определена, без да е закръглена с цел да се представи като по-голяма или по-малка. В такъв случай значението, носено от предлога, е 'около' (аналогично на примерите със статично количество), докато в първия случай (на целенасочено закръгляне) значението е както при означаване на динамично количество.

Възможността конкретната семантика на предлога *към* при означаване на количествена величина да бъде повлияна от субективното намерение за нейното закръгляне или от представянето ѝ като приблизителна поради невъзможност (или липса на комуникативна необходимост) да бъде определена точно води до неутрализиране на посоченото по-горе влияние на характера на количеството (динамично или статично) върху значението на предлога. Конотативният елемент в семантиката може да доведе до изразяване на значение 'без да се достига' при наличие на статично количество или обратно – до значение 'около' при наличие на динамично количество.

5. Могат да бъдат проследени още редица нюанси на количественото значение на предлога *към* и на тяхната определеност от речевия или извънречевия контекст. Освен модалността на изказването, съдържаща се в субективното представяне на количеството като закръглено към по-висока или по-ниска величина, влияние очевидно оказва и темпоралната или модална форма на глагола – означаването на действието като бъдещо, зависимостта на реализирането му от условие и изобщо неговата нереализираност в момента на изказването обикновено се свързват със значение за подвижност на количеството и оттам – с първото апроксимативно значение на *към*. Обратно – представянето на действието като реализирано, а на обекта – като наличен в определено количество (в дадения конкретен момент) се свързва със значение за статично количество и следователно – с втората апроксимативна употреба на *към*.

Ако трябва да бъде представено количественото значение на *към*, като се обединят в едно обективните и субективните причини за неговото вариране, може да се каже следното. Посредством този апроксиматор количеството се представя като ориентирано спрямо определен център, тоест означава се **центроориентирана** апроксимация на количеството с две основни подзначения: **центростремителна** (с прибавяне на семата 'без да се достига') и **немаркирана по посока** (семантичен еквивалент на *около*), т. е. **насочена** и **ненасочена**⁹.

6. Тези размисли имат за основа посочваните значения на предлога *към*, които се приемат за изходни, без да се коментират. Като имаме предвид сложността на проблема за формулиране на речниково значение на предлозите, тук ще изложим накратко някои свои съображения.

Формулировката за семантиката на предлога *към* като означаващ "Движение по посока на определена цел, без тя да се достига"¹⁰ (срв. и: "Предлогът *към* означава: Посоката на движение, без да се подразбира достигане на предмета"¹¹) не е напълно коректна. Очевидно е, че предлогът *към* не може да означава самостоятелно 'движение' или 'посоката на движение' – това е информация, която се носи от предиката (когато той е за движение) и актантите му (когато има посочен обект, към който е ориентирано движението), т. е. нито значението за насочено към предмет движение, нито значението за предмет, към който е насочено движението могат да бъдат приети за елементи от семантиката на предлога.

Семите 'посока на движение' и 'достигане на предмета' са имплицирани чрез означаване на преместване в пространството посредством предиката. Като носено от предлога би могло да се приеме само значението за 'приближеност, близост, ориентираност спрямо обекта'. Комбинирането на това значение със семантиката за **насочено движение** води до двустранно мотивираното значение за 'движение без да се достига'. Формулирано така (за 'приближеност') значението на предлога е инвариантно и за примерите, в които чрез предиката не се означава пространствено преместване, а **положение в пространството**, като по този начин съвместно се имплицира значението 'около' – чрез комбиниране на признаците 'пространствена разположеност' и 'приближеност'.

Като изграждаща значението на предлога може да бъде приета семата 'без да се достига'. Но дори и по отношение на това значение по-справедливо ми се струва тълкуването на значението за 'достигане' ('да се достига') като поражащо се от наличието на предикат за движение и указан обект цел на движението. Можем да предположим, че собствено предлогово е значението 'без да (съпада)' – отрицателен вариант на формулировката за 'приближеност', – носено от предлога *към* при употребата му в конструкции за движение с указан обект, и то поради изградената в езиковото съзнание опозиция на предлога *към* с предлози като *в(ъв)*, *върху*, *на*, *при*, която поражда при употребата на предлога *към* значение за 'липса на финалност'.

Конкретизирането на означаващата посредством употребата на предлога семантика като 'движение, без да се достига' или като 'положение в близост до, около' се постига от съчетаването на предложната употреба с всички значения, носени от контекста, в който се означава или не наличие на движение (преместване) в пространството или в количествената стойност, като се посочва и обектът, който е цел на това движение или ориентиър на положението.

Тези твърде бегли разсъждения за собствено предлоговата пространствена семантика могат допълнително да мотивират определянето на количественото значение на предлога *към* най-общо като 'приближеност'.

БЕЛЕЖКИ

¹ Тези размисли са породени от обсъждането на един мой текст с доц. С. Буров и с проф. Р. Русинов, за чийто детайлен анализ и критичен поглед дължа благодарност. (Словосъчетания за изразяване на приблизително количество в книжовната разговорна реч. – В: Проблеми на българската разговорна реч, кн. 3. Сборник научни съобщения, статии и студии от Третата национална конференция по проблемите на българската книжовно-разговорна реч, 19 – 20 май 1994 г., В. Търново, 1996).

² Андрейчин, Л. Основна българска граматика. С., 1978, с. 307.

³ Андрейчин, Л. Цит. съч., с. 307.

⁴ Иванова, К., Р. Ницолова. Ние, говорещите хора. С., 1995, с. 128.

⁵ Зачитавахме праволинейно тая теза поради факта, че количественото значение на предлога *към* традиционно се формулира като 'означаване на приблизителност', а за синонимно тълкуване се използва предлогът (значението) *около*, вж.: Андрейчин, Л. Цит. съч., с. 307; Граматика на съвременния български език.

Т. 2. Морфология. С., 1983, с. 427; Български тълковен речник. С., 1994; Съвременен тълковен речник. В. Търново, 1994.

⁶ Андрейчин, Л. Цит. съч., с. 307. Аналогични са определенията и в Граматика на съвременния български език. Т. 2, с. 427, както и в Български тълковен речник. С., 1994.

⁷ Граматика на съвременния български език. Т. 2, ..., с. 427. Аналогично и в Български тълковен речник.

⁸ Съвременен тълковен речник. В. Търново, 1994.

⁹ Когато говорим за "немаркирана по посока" апроксимативна функция на к.м, имаме предвид това, че става дума за статично количество. От гледна точка на самото апроксимативно значение всички анализирани примери (и за насочено, и за ненасочено количествено отклонение) са примери за т. нар. центробежна апроксимация (спрямо точно определеното количество).

¹⁰ Граматика на съвременния български език. Т. 2, с. 427.

¹¹ Андрейчин, Л. Цит. съч., с. 307.